

A magánjog anyagának rendszerezéséhez

I. A JOGANYAG RENDSZEREZÉSÉHEZ A RÓMAI JOGBAN

Rövid tanulmányunk célja csupán egy vázlatos és tömör áttekintés a modern magánjogi törvénykönyvek különféle rendszerezéseiről és e rendszerek római jogi előzményéről.

A római jogi szakirodalomban jól ismert, hogy az elsőként Gaius tankönyvében testet öltő és a joganyag későbbi rendszerezésére is felbecsülhetetlen hatást gyakorló institúció-rendszert megelőzően már Quintus Mucius Scaevola, ill. – fejlettebb formában – Masurius (vagy Massurius) Sabinus is rendszerben tárgyalta a római jogot. Ismert továbbá, hogy már Cicero is kísérletet tett a jogtudomány tökéletes rendszerének megalkotására, de ezzel kapcsolatos, *De iure civili in artem redigendo* c. műve nem maradt fenn.

Sabinus (aki Pablo Fuenteseca spanyol romanista szavai szerint „*una figura eminente del siglo I*”) rendszere ugyan Quintus Mucius Scaevola rendszerét követi, attól azonban számos ponton is különbözik. A Sabinus által írt *Iuris civilis libri III* c. mű törvényi szintű autoritást nyert,^[1] és még két évszázaddal később is a kései klasszikus jogtudósok által írott kommentárok alapjául szolgált. A mértékadó német nyelvű római jogtörténeti tankönyv szerzői is rámutatnak arra, hogy Sabinus műve a későbbiekben a civiljog nagy kommentárjai számára mintegy törvényszöveggként szolgált alapul.^[2] (És akkor még nem is szóltunk a Bluhme-féle *Massentheorie* tükrében a Sabinus-tömegről.)

Sabinus művének tankönyvként való kezelése a szakirodalomban vitatott. Karlowa szerint Sabinus műve – ami a civiljog rövid, rendszerben történő előadása lehetett – elméleti és oktatási célokat egyaránt szolgált. Míg Schulz és Földi^[3] kifejezetten tankönyvnek minősíti Sabinus művét, addig Pólay súlyos aggályait fejezi ki Schulz nézetét illetően. Az aggály jogos, hiszen a Sabinus-rendszer – a Schulz, ill. Krüger-féle rekonstrukciót alapul véve – az öröklési joggal kezdődik, amely a mű (legalábbis elsődlegesen) didaktikai célját kétségessé teszi. Az említett jogtudósok Institúciói a klasszikus jogirodalom összképe

[1] Kunkel – Schermaier, 2001¹³, 154.

[2] Waldstein – Rainer, 2005¹⁰, 201.

[3] Földi, 2012, 332.

szempontjából döntő szerepet játszanak, ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a gaiusi tankönyv, ill. átdolgozásai a posztklasszikus korban alighanem teljesen kiszorították a többi jogtudós által írt tankönyveket.^[4]

Ami az intézmény-rendszert illeti, miként jól ismert, Gaius a magánjog anyagát a személyek (*personae*), a dolgok (*res*) és a keresetek (*actiones*) jogára osztotta. A iustinianusi Intézmények közvetítésével, nagyjában-egészében, közvetlenül vagy közvetve a mai napig ez a rendszer határozza meg az egyes polgári törvénykönyvek szerkezetét, így az eredeti gaiusi intézmény-rendszer a mai magánjogi rendszerezések alfájának tekinthető.

Maga az „intézmény” kifejezés a latin „*instituere*” igéből származik, ami Rómában – a principátus idejétől kezdve – oktatási tevékenységet jelentett.^[5] Wieacker kifejti, hogy az „*institutiones*” elnevezés a római szellem terméke, az nem vezethető vissza görög hatásra, maga a rendszer ugyanakkor „a görög dialektika kései gyümölcse”.^[6] A történeti jogi iskola megalapítója, Hugo nézete szerint az intézmény-rendszer az általános filozófiából került át a jogba.^[7] Karlowa klasszikus művében utal arra, hogy a római magánjognak a gaiusi Intézményekben foglalt felosztása minden valószínűség szerint „*ein altes Gemeingut der römischen Rechtsgelehrten*”,^[8] tehát nem Gaius találmánya. Pólay rámutat arra, hogy – bár a jogi oktatás bizonyos formája már korábban is létezett – a klasszikus kor három jelentős jogászának (Florentinus, Gaius, Marcianus) oktatási tevékenysége azért nem csupán *docere*-, hanem elsősorban és alapvetően *instituere*-tevékenység, mert a nevezett jogászok már kifejezetten tankönyveket (*institutiones*) írtak oktatás céljára. Módszerüket – miként arra Földi is utal – a rendszerben való gondolkodás, a magasabb fokú absztrakciós szint jellemzi.^[9]

II. AZ ÚJKORI ÉS MODERNKORI RENDSZEREZÉS

Ami az újkori és a modern törvénykönyvek rendszerezését illeti, itt néhány, részben ma is hatályos kódex felépítésére szeretnénk utalni, a teljesség legcsekélyebb igénye nélkül. A rendszerezés szempontjából az egyes polgári törvénykönyveket három nagy csoportba sorolhatjuk: a) a modern intézmény-rendszert követő polgári törvénykönyvek; b) a pandekta-rendszert követő polgári törvénykönyvek; c) léteztek és ma is vannak továbbá olyan polgári törvénykönyvek, amelyek nem sorolhatók egyik vagy másik csoportba sem (egyéb rendszerezések).^[10]

[4] Így Földi, 1998, 535sk.

[5] Ezzel kapcsolatban ld. pl. Pólay, 1988, 148skk. Az egész kérdéskörre nézve ld. még összefoglalóan Földi, 2012, 330sk.

[6] Wieacker, 1953, 93skk.

[7] Ld. ezzel kapcsolatban különösen Wieacker, 1953, 93.

[8] Karlowa, 1885, 725.

[9] Földi, 1998, 535.

[10] Az egész kérdéskörhöz ld. az újabb hazai szakirodalomból mindenekelőtt Hamza Gábor mű-

a) Intitúció-rendszerű polgári törvénykönyvek

A bajor polgári anyagi jogot átfogóan kodifikáló, az „észjog hatása alatt álló”,^[11] rendszerében a gausi intitúció-rendszert követő,^[12] többek között tankönyvszerű, körülményes stílusa miatt modern polgári törvénykönyvnek azonban még nem nevezhető, 1756-os *Codex Maximilianeus Bavaricus civilis* (amely, Helm szavaival „*Standardwerk des bürgerlichen Rechts*”) felépítése a következő: személyi jog, dologi jog, öröklési jog és kötelmi jog.

Még a bajor kodifikációknál maradvá: említést érdemel, hogy a polgári eljárásjog anyagát már önálló kódex, a *Codex iuris Bavarici iudiciarii* foglalja össze. A *Codex Maximilianeus* részét képezi a büntetőjogi kódex, a *Codex iuris Bavarici criminalis* is.

Az 1811-es osztrák *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* – mint a természetjogi kodifikációk egyik darabja és egyben az osztrák magánjog máig legalapvetőbb forrása – egy ún. természetjogilag módosított intitúció-rendszerben tárgyalja a joganyagot;^[13] az általános szabályokat (*Von den bürgerlichen Gesetzen überhaupt*) követően a családjogot is magában foglaló személyi jog, a – tág értelemben vett, a dologi, öröklési és kötelmi jogot egyaránt tartalmazó – dologi jogi rész (*Von dem Sachenrechte*) következik, majd a törvénykönyvet a személyi és dologi jogok közös rendelkezéseiről (*Von den gemeinschaftlichen Bestimmungen der Personen- und Sachenrechte*) szóló rész zárja. Ez utóbbi nem tekinthető modern értelemben vett általános résznek, a családjog sem válik el a személyi jogtól. Az ABGB külön kötelmi jogi részt sem tartalmaz; a kötelmi jogviszonyok (sajátos osztrák terminológiával: „*persönliche dingliche Rechte*”) a második részben, a dologi jogviszonyok után kerülnek tárgyalásra. Bár az öröklési jognak (*droit des successions*) a tulajdonjogtól (*droit de la propriété*) való elhatárolása már jóval korábban, a francia Domat tudományos munkásságában is megjelent, az osztrák polgári törvénykönyv különálló öröklési jogi részt nem tartalmaz.

Bár az egyes királyi *ordonnance*-ok révén Franciaországban számos területen már korábban is megtörtént a jogegységesítés (pl. a polgári eljárásjog, a büntető eljárásjog, a kereskedelmi jog, a tengerjog, az ajándékozások, a végrendeletek, a hitbizományi helyettesítések területén),^[14] csupán a *Code civil* hatályba lépése vetett véget a francia jog kettéosztottságának (*pays de droit coutumier* és *pays de droit écrit*). Az 1804-es francia *Code civil* is – amely megfelel azoknak a Montesquieu által a kódexszel támasztott követelményeknek, miszerint annak egységesnek (*uniforme*), egyszerűnek (*simple*), valamint precíznek (*précis*) kell

veit. Különösen utalunk e tekintetben a szerző 2002-ben magyar nyelven megjelent monográfiájára (Hamza, 2002.), valamint 2009-ben megjelent, az európai és Európán kívüli magánjogok fejlődését a szerző korábbi műveinél is szélesebb spektrumban vizsgáló könyvére (Hamza 2009.).

[11] Így Ruzsoly, 1996, 123.

[12] Vö. pl. Wieacker, 19672, 327.

[13] Ld. a legújabb hazai szakirodalomból Földi, 2010, 210sk.

[14] Ld. a hazai szakirodalomból pl. Ruzsoly, 1996, 137sk.

lennie – lényegében az intézményrendszer követi. A francia ptk. első könyve a személyi jogot (*Des personnes*), második könyve a javakat és a tulajdonjog különböző módosulásait (*Des biens et des différentes modifications de la propriété*), harmadik könyve pedig a tulajdonjog megszerzésének különböző módjait (*Des différentes manières donc on acquiert la propriété*) tárgyalja.

Szabályai egyébként az egykori *droit écrit* és *droit coutumier* szimbiózisát jelentik. A római jog közvetlen hatását tekintve néhány példára utalva: a *Code civil* ma is ismeri a felén túli sérelem Diocletianus császár *constitutióira* visszavezethető jogi konstrukcióját (*lésion énorme*, *Code civil*, 1674–1685. cikkek), ingatlan adásvétele esetén.^[15] A *Code civil*ben a mai napig tovább él a birtok (*possession*) és a bírlalat (*détention*) római jogi eredetű distinkciója is (itt említjük meg, hogy a francia jogi hagyományokat tovább éltető új québec-i ptk. is különbséget tesz birtok és bírlalat között). Kifejezetten szembehelyezkedik ugyanakkor a *Code civil* a római joggal az idegen dolog tárgyában kötött adásvételi szerződés jogi megítélését illetően; a kódex 1599. cikke ugyanis úgy rendelkezik, hogy „*la vente de la chose d'autrui est nulle*”, vagyis idegen dolog eladása semmis, míg az ilyen szerződés a klasszikus római jogban közismerten érvényes, hiszen az eladónak nem kötelessége, hogy a vevőt tulajdonossá tegye (*Eviktionsprinzip*).

A *Code civil*ben persze, mint említettük, nem csupán római jogi, hanem régi francia szokásjogi elemek is találhatók; Stein^[16] ebben a körben példaként említi a *possession vaut titre* elvét,^[17] amely vélelmezi, hogy egy ingó dolog tényleges birtokosa jogosult is a birtoklásra, és amelynek gyökerei még a neves glossátorra, Placentinusra vezethetők vissza, aki felállította a birtokos tulajdonosi mivoltára vonatkozó megdönthető vélelmet: „*qui possidet, dominus esse praesumitur*”.^[18] E vonatkozásban említhetjük a *Code civil* kauzális tulajdonszerzési szisztémáját is.

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy a magánjog anyagáról ekkorra már régen levált a közjogba tartozó polgári eljárásjog anyaga. Ennek kapcsán utalni kell mindenekelőtt Donellusra, aki első ízben határolta el egymástól az (alanyi jogi értelemben vett) *ius nostrumot* az alanyi jog érvényesítésére szolgáló *nostris iuris persecutiótól* (Hamza). Láttuk, hogy az 1753-ban keletkezett *Codex iuris Bavarici judicarij* már külön szabályozta az anyagi jogról leválasztott polgári eljárásjo-

[15] A *lésion* fogalmát Hubrecht – Vermelle, 1993¹⁵, 122. a következőképpen határozza meg: a *lésion* az értékegyenlőség hiánya a két szerződő fél szolgáltatása között („*la lésion est un défaut d'équivalence entre les prestations des deux contractants.*”), ami a szerződés érvénytelenségét eredményezi. A felén túli sérelem részletes francia jogi szabályaira nézve ld. pl. Dutilleul – Delebecque, 2001⁵, 146skk. A *lésion* francia bírói gyakorlatára nézve ld. a hazai irodalomból Pókecz, 2000, 181skk.

[16] Stein, 2005, 151.

[17] Ld. *Code civil*, art. 2279: „*En fait de meubles, la possession vaut titre.*” A szabály alkalmazásának több feltétele is van: az idézett cikkely testi dolog birtoklása esetén alkalmazható; nem elegendő a *détention*, hanem *possession* szükséges hozzá (a bérlő pl. soha nem hivatkozhat az idézett cikkelyre); feltétel továbbá a birtokos (szubjektív) jóhiszeműsége (*bonne foi*), valamint a birtoklás békés, nyilvános és egyértelmű kell, hogy legyen. (Vö. pl. Hubrecht – Vermelle, 1993¹⁵, 89.

[18] Bessenýó, 2010⁴, 266., aki „vakmerő huszárvágásnak” minősíti a vélelem felállítását. Az egész problémához részletesebben ld. Kiefner, 1962, 239skk.

got. Utalhatunk az 1667-es francia polgári perjogot szabályozó *ordonnance*-ra is (*Ordonnance civile touchant la réformation de la justice*), amely egész Franciaország területén egységessé tette a polgári peres eljárást. Az első, modern értelemben vett polgári eljárásjogi kódex az 1806-ban hatályba lépett francia *Code de la procédure civil* volt. Ehhez még hozzá kell e helyüttl tenni, hogy végül is a pandektisták fejedelme, Windscheid lesz az, aki 1856-ban megjelent *Die Actio des römischen Civilrechts* c. művében rámutat a római jogi *actio* kettős természetére,^[19] és elhatárolja egymástól az anyagi jogi igényt (*Anspruch*), valamint a keresetjogot (*Klagerecht*).

Igen hasonlít a francia polgári törvénykönyv felépítéséhez a – *Code civil* által inspirált – 1889-es spanyol *Código civil* felépítése, amely a jogi normákra, azok alkalmazhatóságára és hatályára vonatkozó – pl. a spanyol jogrend forrásaira, a jog általános elveire („*principios generales del derecho*”), általában a jogok gyakorlásával összefüggésben az (objektív értelemben vett) jóhiszeműség követelményére (art. 7 [1]: „*Los derechos deberán ejercitarse conforme a las exigencias de la buena fe.*”), valamint a nemzetközi (kollíziós) magánjog legalapvetőbb szabályaira utaló *Título preliminar* követően a személyi jogot (*De las personas*), majd a dolgokat, a tulajdont és az idegen dologbeli jogokat (*De los bienes, de la propiedad y de sus modificaciones*), ezt követően a tulajdonjog megszerzésének különböző módjait (*De los diferentes modos de adquirir la propiedad*), végül pedig a kötelekre, ill. a szerződésekre vonatkozó szabályokat (*De las obligaciones y contratos*) tartalmazza.

b) Pandekta-rendszerű polgári törvénykönyvek

Az intéció-rendszer él tovább szerkezetét tekintve a *Hexabiblos*ra, ill. a 17., valamint a 18. században működő természetjogászokra visszavezethető,^[20] Heise által megalkotott pandekta-rendszerben is, amelyben viszont önállósult az öröklési jog, a személyi jogról levált a családjog, de ami leginkább megkülönbözteti az intéció-rendszertől, az az alighanem a 19. századi jogtudomány legjelentősebb alkotásának tekinthető, a személyi jogot is magában foglaló általános rész.^[21]

Az 1900-ban hatályba lépett, Josef Partsch német romanista szavai nyomán a pandektajog „halálát” okozó német *Bürgerliches Gesetzbuch* azt az egyes korábbi szerzők által kialakított – és az 1863-ban elfogadott, „kis Savigny”-nek is nevezett (Hamza) száz ptk.-tól eltérő (hiszen abban a dologi jog [„*Das Sachenrecht*”]

[19] A római *actio* kettős természetét – a kereset anyagi jogi és perjogi aspektusának a római jogban megbonthatatlan egységét – világosan mutatja az *actio* jól ismert, Celsustól (D. 44, 7, 51) származó meghatározása is: „*Nihil aliud est actio quam ius quod sibi debeatur iudicio persequendi.*” Vagyis a kereset semmi más, mint jog arra, hogy perrel érvényesítsük azt, ami bennünket megillet.

[20] A pandekta-rendszer természetjogi gyökereihez ld. Wesenberg – Wesener, 1976³, 134.

[21] A pandekta-rendszer keletkezéséhez ld. máig alapvető jelleggel Schwarz, 1921, 578–610. Összefoglaló jelleggel ld. újabban Földi, 2012, 339sk.

megelőzi a kötelmi jogot [„*Das Recht der Forderungen*”]) megoldást követi, hogy a kötelmi jog megelőzi a dologi jogot. A BGB szerkezete tehát a következő: 1. általános rész (*Allgemeiner Teil*); 2. a kötelmi viszonyok joga (*Recht der Schuldverhältnisse*); 3. dologi jog (*Sachenrecht*); 4. családjog (*Familienrecht*); 5. öröklési jog (*Erbrecht*). Nem tudunk itt most belemenni a német kódex értékelésébe; néhány megállapítást idézve: Wieacker szerint a BGB nem más, mint „a klasszikus liberalizmus későn született gyermeke és a pandektatudomány gyümölcse”. Ide kívánczok Ramm megjegyzése is, miszerint a BGB egy „elkésztett nemzet elkészített törvénykönyve”, Maitland szerint pedig „a legjobb kódex, amit a világ valaha is látott”.^[22]

Számos szerző, így pl. Hamza Gábor, valamint Hans Schlosser is utal arra, hogy Harmenopulos, Thessaloniké város bírása (*katholikos krites*) „Hatoskönyve” (*Hexabiblos*) szerkezetét tekintve sok tekintetben a modern pandekta-rendszert vetíti előre. Valóban, a bírácnak szóló „Előszót” követően az első könyvben személyi jogi szabályok olvashatók, a második könyvben dologi jogi, a harmadik könyvben pedig kötelmi jogi szabályok szerepelnek. A negyedik könyvben a házassági jog került elhelyezésre, az ötödik könyv pedig az öröklési jogot foglalja össze. Meglehetősen modern rendszer: dologi jogról leválasztott, önálló öröklési jog, személyi jogi szabályokról leválasztott önálló családi jogi szabályok, valamint külön könyvben elhelyezett dologi és kötelmi jogi szabályok. Igen, a modern pandekta-rendszer előfutára! A hatodik könyvben pedig kártérítési jogi rendelkezések szerepelnek.

Az 1345-ben keletkezett *Hexabiblos* Görögország területén egészen 1946-ig, az új, egységes polgári jogi kódex (*Astikos kodix*) hatályba lépéséig élő jog volt. Az *Astikos kodix* mindenekelőtt a német BGB erőteljes hatását mutatja: 5 könyvből áll, és szerkezete, terjedelmes általános résszel a pandekta-rendszert követi. Nemcsak szerkezetében, hanem egyes konkrét szabályait tekintve is a BGB hatását mutatja. Itt csak a görög ptk.-nak az érvénytelen jogügylet érvényes jogügyletbe történő átfordulására vonatkozó szabályára utalunk; a BGB-ben foglalt konverziós szabályhoz^[23] nagyon hasonló rendelkezést tartalmaz ugyanis a *conversióra* (*metatropé*) nézve a görög ptk. 182. szakasza.^[24]

A BGB által szerkezetében és tartalmát tekintve is erősen inspirált, 1966-os portugál *Código civil* is a pandekta-rendszert követi, hiszen igen terjedelmes, 396 cikket tartalmazó – többek között a törvény értelmezésére, a jogügyleti nyilatkozatok általános szabályaira, a jogügyletek érvénytelenségére, a házassághozkötési

[22] Ld. mindehhez Schlosser, 2005¹⁰, 189sk.

[23] A tényállást a BGB 140. §-a szabályozza: „*Entspricht ein nichtiges Rechtsgeschäft den Erfordernissen eines anderen Rechtsgeschäfts, so gilt das letztere, wenn anzunehmen ist, dass dessen Geltung bei Kenntnis der Nichtigkeit gewollt sein würde.*” A BGB konverziós szabálya szerint tehát egy semmis jogügylet akkor maradhat fenn egy másik, érvényes jogügylet formájában, ha az érvénytelen ügylet egy másik jogügylet követelményeinek megfelel, és ha föltehető, hogy ennek hatását a felek a semmisségről való tudomás mellett kívánták volna.

[24] Ld. Krampe, 1980, 16.

képességre és a házasság legalapvetőbb szabályaira, az extrakontraktuális felelősségre, a jogi tényekre (*factos jurídicos*), a jogviszonyokra (*relações jurídicas*), a jogképességre, a feltételre és az időhatározásra, az elévülésre, a bizonyításra, a vélelmekre kiterjedő – általános résszel (*Parte geral*) kezdődik, amit a kötelmi jog (*Direito das obrigações*), a dologi jogok (*Direitos reais*), a családjog (*Direito da família*), végül pedig az öröklési jog (*Direito das sucessões*) követ.

Ugyanílyen szerkezetben foglalja össze a magánjog anyagát az 1999-ben hatályba lépett makaói *Código civil*, amely az általános rész keretében általában a törvényekről, azok értelmezéséről és alkalmazásáról, valamint a jogviszonyokról, a kötelmi jog keretében az általános kötelmi jogi szabályokról és a szerződésekről, a *Direito das coisas* c. dologi jogi részen belül a birtokról (*posse*), a tulajdonjogról (*direito de la propriedade*), a haszonélvezetről (*usufruto*), a lakáshasználatról (*habitação*), a felülepítményi jogról (*superfície*) és a telki szolgalmakról (*servidões prediais*) szól, amit a családjog követ, és végül az öröklési jog anyaga zár le.

A mind szerkezetében, mind tartalmában az új portugál Ptk. – és ez által persze a BGB – erőteljes hatását tükröző 2002-es brazil *Código civil* igen terjedelmes általános részt (*Parte geral*) tartalmaz; ennek első könyve a személyek jogát (elsőként a természetes személyek jog- és cselekvőképességére, majd a közjogi és a magánjogi jogi személyekre [*pessoas jurídicas*] vonatkozó joganyagot) tartalmazza. A második könyv a dolgokra vonatkozó legfontosabb szabályokat tartalmazza (*Dos bens*), a harmadik könyv többek között a jogi tényekről (*Dos fatos jurídicos*), ezen belül a portugál ptk.-hoz hasonlóan ebben a kódexben sem definiált jogügyletről (*Do negócio jurídico*), a képviseltről (*Da representação*), továbbá a feltételről, az időtűzésről, a jogügyleti hibákról, a jogügylet érvénytelenségéről, a megengedett és a meg nem engedett aktusokról, az elévülésről, a bizonyításról szól. A brazil kódex különös része (*Parte especial*) pedig elsőként a kötelmi jogot (*Do direito das obrigações*) tárgyalja, majd a dolgok jogát (*Do direito das coisas*) – a kódex a tulajdonjog átruházásához megkívánja a dolog átadását (art. 1267), ismeri a felülepítményi jogot (*superfície*), a zálogjogra vonatkozó szabályok a dologi jogban helyezkednek el –, ezt követően a családjogot (*Do direito de Família*), végül pedig az öröklési jogot (*Do direito das sucessões*) tartalmazza.

c) Egyéb rendszerezések

Végül néhány olyan polgári törvénykönyvre szeretnénk utalni, amelyek szerkezetüket tekintve nem sorolhatók a fenti két csoport egyikébe sem. Ennek oka sokféle lehet: a nem csak a magánjogot tartalmazó porosz ALR esetében a teljességre törekvés igénye; a ZGB esetében a külföldi és történeti előképek tudatos figyelmen kívül hagyása; az olasz ptk. esetében pl. a ZGB hatása, de más tényezők is; az újabb keletű ptk.-k egy részében pedig a korábbi, hagyományos rendszerezésekkel kifejezetten szakítani kívánó, modern rendszerezési igény, vagy

a québec-i ptk. esetében az angolszász hatás is. Számos újabb kódex az utolsó részben a nemzetközi kollíziós magánjogot is szabályozza.

A több mint 19 ezer szakaszból álló, 1794-ben hatályba lépett, rendkívül kazuisztikus *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten* Ruzsoly József szavaival a „Pufendorf-Wolff-féle porosz természetjog tökéletes kodifikációs eredménye volt”. Korántsem csupán az általános magánjogot, hanem többek között a közigazgatási jogot, valamint a büntetőjogot is a maga teljességében kívánta szabályozni. Polgári jogi részei (többek között a természetjogias megközelítés, valamint a modern értelemben vett általános rész körébe sorolható szabályok miatt) csak nyomokban emlékeztetnek az institúció-rendszerre. Az *Einleitung* általában a törvényekről, többek között azok alkalmazásáról, értelmezéséről, valamint a jog általános alapelveiről szól; utóbbiak között olyan ízig-vérig természetjogi megállapításokat találunk, mint pl. azt, hogy „az emberek általános jogai a természetes szabadságon alapulnak” (*Einleitung*, 83. §); a kódex különbséget tesz természetes és pozitív törvény között (*Einleitung*, 87. §). Ugyancsak az első részben szerepelnek a jogok gyakorlására, átruházására és megszűnésére vonatkozó általános rendelkezések, melyek szintén egy modern értelemben vett általános rész előfutárának tekinthetők. Az első rész a személyi joggal („*Von Personen und deren Rechten überhaupt*”) kezdődik, ezt követően pl. a dolgokról, a jogi cselekményekről, az akaratnyilatkozatokról, majd a szerződésekről, a meg nem engedett jogi cselekményekből származó kötelezettségekről és jogokról, majd ezt követően a birtokról (és a bírlalatról, mivel az ALR különbséget tesz birtokos [*Besitzer*] és bírlaló [*Inhaber*] között), a tulajdonról, a tulajdonszerzésről, az öröklésről, az idegen dologbeli jogokról szól. A személyi jogról leválasztott családjogi szabályokat ugyanakkor a második részben találjuk meg.

Svájcban először – a polgári jog és kereskedelmi jog között törvényi szinten disztingváló megközelítés tagadásaként (itt jegyezzük meg, hogy néhány jogrendszerben, pl. Portugáliában [1888] vagy Brazíliában [1850], újabban Makaóban [1999] a kereskedelmi jogot ma is külön kódexben szabályozzák, míg pl. az olasz *Codice civile* a monista koncepciót követi, és a hatályos olasz jogban csak a tengeri jogi szabályok kaptak külön törvényt 1942-ben [*Codice della navigazione*]) – a kereskedelmi jogot is magában foglaló kötelmi jog kodifikációjára került sor 1881-ben (*Schweizerisches Obligationenrecht*). Az Eugen Huber által kidolgozott, 1907-ben kihirdetett és 1912-ben hatályba lépett svájci polgári törvénykönyv (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch*) fontos szerepet játszott a későbbi magánjogi kodifikációkban is. A ZGB – amely Caroni szavaival öntudatos polgári törvénykönyv, mivel tudatosan lemondott a külföldi és a történeti előképekről (Schlosser), és amely szerkezetét tekintve is meglehetősen újszerűnek tekinthető – a személyi jog után a családjogot, majd az öröklési jogot tárgyalja, azután a dologi jogot, és végül függelékként illesztették hozzá az 1883-as, a kereskedelmi jogot is magában foglaló svájci kötelmi jogi törvényt.

A francia ptk. mellett a német BGB és a svájci ZGB hatását is jelentős mértékben tükröző 1942-es új olasz *Codice civile* a törvényre vonatkozó általános rendelkezéseket követően a személyi jogot és a családjogot (*Delle persone e della famiglia*), majd az öröklési jogot (*Delle successioni*), ezt követően a tulajdonjogot (*Della proprietà*), majd a kötelmi jogot (*Delle obbligazioni*) tartalmazza, melyeket a többek között a munkaszerződésre, a részes haszonbérleti szerződésre (*colonia parziaria*), valamint a kereskedelmi társaságokra vonatkozó joganyagot egyaránt tartalmazó, meglehetősen heterogén *Del lavoro* c. rész követ, végül pedig a *Della tutela dei diritti* c. rész többek között az ingatlannyilvántartásról, bizonyításról, a vélelmekről, a kézi- és a jelzálogjogról szóló szabályokat tartalmazza.

A polgári jog klasszikus területeit a polgári jog újabb területeivel kiegészítve, modern szerkezeti megfontolások mentén épül fel az új holland polgári törvénykönyv (*Burgerlijk Wetboek*), amelynek egyes könyvei 1970 óta fokozatosan léptek hatályba – a szellemi alkotások jogára vonatkozó 9. könyv kivételével. A holland kódex ugyan az egész magánjog általános részére vonatkozó szabályanyagot nem tartalmaz, a vagyonjog és a kötelmi jog általános részére nézve viszont igen. A holland ptk. első, már 1970-ben hatályba lépett könyve a személyi- és családjogot (*Personen- en familierecht*) tartalmazza; második, 1976-ban hatályba lépett könyve a jogi személyekre (*Rechtspersonen*) vonatkozó joganyagot; harmadik könyve a vagyonjog általános szabályait (*Vermogensrecht in het algemeen*); negyedik könyve az öröklési jogot (*Erfrecht*); ötödik könyve a dologi jogot (*Zakelijke rechten*); hatodik könyve a kötelmi jog általános részét (*Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*); hetedik könyve az egyes szerződésekre vonatkozó különleges szabályokat, azaz a kötelmi jog különös részét (*Bijzondere overeenkomsten*); nyolcadik könyve a fuvarozási és a szállítmányozási szerződésekre vonatkozó szabályokat (*Verkeersmiddelen en vervoer*); tizedik könyve pedig a nemzetközi magánjogot (*Internationaal privaatrecht*) tartalmazza. A nyolcadik könyv 1991 óta hatályos; a harmadik, ötödik, hatodik és a hetedik könyv 1992-ben, az öröklési jogot tartalmazó negyedik könyv 2003-ban, a nemzetközi magánjogot szabályozó tizedik könyv pedig 2012-ben lépett hatályba.

Az 1994-es, a kontinentális jogi hagyományokat messzemenően őrző, dogmatikájában és terminológiájában egyaránt a római jogi tradíció továbbélését mutató, ugyanakkor angolszász jogi elemeket is szép számban tartalmazó québec-i polgári törvénykönyv első könyve a személyi jogot; második könyve a személyi jogról leválasztott családjogot; a harmadik könyve az öröklési jogot; negyedik könyve a dologi jogot (a haszonélvezet, a használat és a telki szolgáltatások mellett ismeri a római jogi eredetű felülépítményi jogot, valamint az örökhaszonbérleti jogot is, fenntartja a *possessio* és a *detentio* római jogi eredetű különbségét, részletesen szabályozza az angol jogból származó *trust* intézményt); ötödik, legterjedelmesebb könyve a kötelmi jogot; hatodik könyve a szerződési biztosítékokat szabályozza, különös tekintettel a jelzálogjogra, szabá-

lyozva pl. a magyar polgári jogban is ismert lebegő jelzőlog intézményét is. A hetedik könyv a bizonyítás; a nyolcadik könyv az elbirtoklás és az elévülés szabályait (különbséget téve, itt is a francia jogi hagyományok erőteljes továbbélését mutatva, az elbirtoklást jelentő *acquisitive prescription* és az elévülést jelölő *extinctive prescription* között); kilencedik könyve a jogok nyilvántartására vonatkozó szabályokat tartalmazza; tizedik könyve pedig „*A jogok konfliktusa*” cím alatt a nemzetközi magánjog szabályait tárgyalja.

Hasonlóan épül fel az – egyebek mellett a méhmagzat jogalanyiságát^[25] is elismerő, továbbá igen modern és precíz fogalom meghatározásokat tartalmazó^[26] – 1984-es perui *Código civil* szerkezete, melynek első könyve a személyek jogát tartalmazza; második könyve a jogügyletről szól; harmadik könyve a személyi jogról leválasztott családjogot; negyedik könyve az öröklési jogot; ötödik könyve a dologi jogokat; hatodik könyve a kötelmek általános szabályait; hetedik könyve a kötelmek forrásait (lényegében a kötelmi jog különös részét); nyolcadik könyve az elévülést; kilencedik könyve a közhiteles nyilvántartásokat; tizedik könyve pedig a nemzetközi magánjog szabályozza.

Jól látható tehát, hogy a majdnem kétezer éves intézményrendszer még ma is jelentős hatást gyakorol az egyes ptk.-k szerkezetére. Közvetve vagy közvetlenül, de még mindig ez a rendszer határozza meg a ptk.-k jelentős részének struktúráját; számos olyan ptk. van még ma is hatályban, amelyek a természetjogilag módosított (pl. a francia *Code civil*) vagy egy modernebb intézményrendszer (pl. az 1889-es spanyol ptk., vagy éppen az 1959. évi magyar ptk.) mentén épülnek fel. Még a 21. századból is lehet példát említeni a pandekta-rendszer mentén felépülő kódexre is (az új brazil ptk.). A legújabban keletkezett kódexek többsége azonban már jóval komplexebb szerkezetet követ, inkorporálva a polgári jogba a klasszikus szabályozási területek mellett újabb területeket is, olykor jelentős mértékben elszakadva az intézményrendszertől. Ennek fényében erősen kérdéses a gaiusi-iustinianusi intézményrendszer jövője.

[25] Az egyes jogrendszerek általában a születéshez kötik a természetes személy jogképességének keletkezését; ld. pl. a német BGB 1. §-át, amely szerint „*Die Rechtsfähigkeit des Menschen beginnt mit der Vollendung der Geburt.*” Az 1984-es perui ptk. azonban elismeri a méhmagzat teljes jogképességét, kimondván, hogy „az emberi élet a fogamzással kezdődik” („*la vida humana comienza con la concepción*”), és a „méhmagzat jogalany” („*el concebido es sujeto de derecho*”), annyiban, amennyiben az neki előnyére szolgál. Még néhány, újabb keletű Ptk.-t említve: a brazil *Código civil* első cikke kimondja, hogy minden személy jogképes („*toda pessoa é capaz de direitos*”), azonban a jogképesség keletkezését a kódex második cikke a születéshez köti, kimondván, hogy a polgári személyiség az élve születéssel kezdődik („*a personalidade civil da pessoa começa do nascimento com vida*”). Hasonló szabályt tartalmaz a portugál ptk. 66. cikke is, amely a személyiség kezdetét szintén az élve születéshez köti (art. 66 [1]: „*A personalidade adquire-se no momento do nascimento completo e com vida.*”).

[26] A perui *Código civil* 140. cikkében a jogügylet az akarat olyan manifesztációjaként kerül meghatározásra, amely jogviszonyokat hoz létre, szabályoz, módosít, ill. szüntet meg. Az 1351. cikk a szerződést két vagy több fél vagyoni jogviszony alapítására, módosítására vagy megszüntetésére irányuló megegyezésként definiálja.

IRODALOM

- Bessenýő András (2010⁴): *Római magánjog*. Budapest – Pécs.
- Dutilleul, François Collart – Delebecque, Philippe (2001⁵): *Contrats civils et commerciaux*. Paris.
- Földi András (1998): Az institutio-hagyomány a jogi oktatás történetében. In: *Festgabe für János Zlinszky*. Miskolc.
- Földi András (2010): *Római jogi elemek az Optk.-ban*. Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. 47.
- Földi András (2012): A modern magánjog rendszerének kialakulása. In: Uő. (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest.
- Hamza Gábor (2002): *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Budapest.
- Hamza Gábor (2009): *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*. Budapest.
- Hubrecht, Georges – Vermelle, Georges (1993¹⁵): *Droit civil*. Sirey.
- Karlowa, Otto (1885): *Römische Rechtsgeschichte*. I. Leipzig.
- Kiefner, Hans (1962): *Qui possidet dominus esse praesumitur. Untersuchungen zur Geschichte der Eigentumsvermutung zugunsten des Besitzers seit Placentinus*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. (Rom. Abt.) 79.
- Krampe, Christoph (1980): *Die Konversion des Rechtsgeschäfts*. Frankfurt am Main.
- Kunkel, Wolfgang – Schermaier, Martin Josef (2001¹³): *Römische Rechtsgeschichte*. Köln – Weimar – Wien.
- Pókecz Kovács Attila (2000): *A laesio enormis és továbbélése a modern polgári törvénykönyvekben*. Jogtudományi Közlöny. 55/5.
- Pólay Elemér (1988): *A római jogászok gondolkodásmódja*. Budapest.
- Ruzsoly József (1996): *Európa jogtörténete*. Budapest.
- Schlosser, Hans (2005¹⁰): *Grundzüge der Neueren Privatrechtsgeschichte*. Heidelberg.
- Schwarz, András Bertalan (1921): *Zur Entstehung des modernen Pandektensystem*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. (Rom. Abt.) 42. 578–610.
- Stein, Peter (2005): *A római jog Európa történetében*. (Ford. Földi Éva.) Budapest.
- Waldstein, Wolfgang – Rainer, Michael (2005¹⁰): *Römische Rechtsgeschichte*. München.
- Wieacker, Franz (1953): *Griechische Wurzeln des Institutionensystems*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. (Rom. Abt.) 70.
- Wieacker, Franz (1967²): *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*. Göttingen.
- Wesenberg, Gerhard – Wesener, Gunter (1976³): *Neuere deutsche Privatrechtsgeschichte*. Lahr.

• *Összefonódó utak, 2012*

